

Az avar-székely kapcsolat pere.

— Válasz Thúry Józsefnek. —

(II-ik befejező közlemény.)

Thúrynak legjobban az fájt, hogy avar-székely elméletének főforrása, a IV. századi Ravennai Névtelenből és a XII. századi Pisai Guidóból kombinált IX. századi Ravennai Guidó nem létező alaknak bizonyult. Pedig a ki ma az avar történelem főforrását, Einhardot is csak Pray Annalesének mult századi idézeteiből ismeri, az ne érzékenykedjék.

Thúry kifogásai munkám ellen, hogy Bay Mihályt Hunfalvy nyomán Miklósnak neveztem és hogy Hindoglu török szótárából egy olyan szót közvetítettem, a mely szót ott senki meg nem talál. De Thúrynak ez nem volt elég. Bay Mihály elkeresztelésénél kárörvendve homlokomra süti a közmondást: „vak vezet világta-
lant“, a mi szerinte ebben az esetben azt jelenti, hogy én, a ki a képtelen Ravennai Guidót lepleztem, csak Hunfalvy könyvéből ismerem ezt a Miklósnak nevezett bizonyos Mihályt. Hunfalvy Timon Sámuel Imago-ját idézi, tehát Timon Sámuelt én is csak másodkézből ismerem. Ámde ez illetlen ráfogás, mert jegyzetben szószerint idézem Timon latin könyvét s a jegyzet záradékában közlöm a Bay *Mihályra* (és nem Miklósrá) vonatkozó sorokat is.¹ Mivel ez a szöveg sem Hunfalvynál, sem más írónál meg nem található, föltétlenül az eredetiből kellett merítenem és így Thúry eljárását rosszhiszeműnek kell mondanom. Még csak azzal sem lehet mentenem, hogy ebben az esetben magáról megfeledezett. Mert hiszen több adatom van arra, hogy a rovásomra és az igazság rovására történő ferdítésekkel valóságos rendszert csinált.

¹ A székelyek neve és eredete, 7—8. l. 6. jegyz.

Ime Csodálatos biztossággal kimutatja, hogy „Sebestyén Gy. a saját szemével soha sem látta Hindoglu szótárát“. Tehát ismét a fenti vak vezetett világtalant, a mit aztán meg is boszult „az a megdöbbenő, vagy nevetséges körülmény, hogy Hindoglu szótárában aranyért sem lehet találni egy *szakul* szót sem „határőr, végőr, sem bármiféle jelentéssel“. Ezt a szót én tényleg nem láttam soha. De ezt nem kellett Thúrynak kitalálnia, mert az ahhoz írt megjegyzésben őszintén bevallottam azt, a mit Thúry szándékosan elhallgatott, hogy t. i. „Ezt a jellemző adatot Kúnos Ignác orientálistánk közölte velem“. ¹ Hogy pedig igazam volt, idézem Kunosnak 1898. decz. 5-én hozzám intézett levelét: „Hindoglu török szótárában egy *szakul* szó is található „határőr, végőr“ jelentéssel. Valószínű, hogy ezen alak a románságból került a régibb törökségbe. A mai törökségben ez alak ma már ismeretlen“. Én, a ki turcista nem vagyok, hitelt adtam Kúnos szavainak, mint a hogy hitelt adok most Thúry róvásomra írt helyreigazításának is. Hogy Kúnos mire emlékszik rosszul, nem tudom. Ha sejtelmem nem csal, Edelspacher vezethette félre, mert ő bizonyította, hogy a *székely* név román *szakul*, vagy *szákuly* változata törökül van (*szak-kul*) és határőrt jelent. ²

Szóval az ember ember marad és tévedhet, még ha törökül tud is. Ha ez nem volna így, akkor Thúryval sem történt volna meg a következő török história.

Az említett igazságtalan támadások során módját kerítette, hogy a *székely* név *szék* tőszavának nálam található összehasonlító nyelvészeti magyarázatába szintén belé kössön. Mivel bírálómnak halvány sejtelve sincs arról, hogy az összók, különösen a kölesönzők nemesak hangtani, de értelmi változásokon is átmennek, vele meddő polemiát nem kezdek, csak a török basáskodás jelzett históriájára szorítkozom. „Sebestyén — olvassuk nála — minduntalan emleget egy oszmán-török *csigir* szót „barázda“ jelentéssel, Vámbérynek a Magyarok Eredete cz. munkájából idézve. Fájdalom, ilyen

¹ Ethnographia, 1898. évf. VI. füz. 421. l. 1. jegyz.

² Történelmi és régészeti értesítő. (A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közlönye.) 1881. VII. évf. 1. füz. — Idézve: A székelyek neve és eredete, 17. l. is.

jelentésű oszmán-török *csigir* szó nem létezik. (Köv. Ahmed Vefik, Zenkor, Budagov szótárainak e szava „csapás, ösvény, út, stb.“ értelemben és Vámbéry Taschenwörterbuch-jának *Furche* (barázda) szava, mely az oszmán-török nyelben: *csizgi*, *iz* és *evlek*, nem pedig *csigir*!) Sebestyén Gyula tehát ebben az esetben sem a „közvetlen forrásokat használta.“

Mindezekre először is azt kérdezem, hogy Vámbéry művének *szójegyzékében*, a hová idézeteim útnak, miért nem találta meg Thúry a *csigir* „barázda“ szavat? Ott, az 593. lapon a 388. számú *csik*=Streifen rendszó alatt olvasható: „oszm. (oszmán-török) *csigir*=barázda (a *csig* gyöktől); kaz. *csik*, *csig*=határ, határvonall; alt. *csige*=egyenes“. Ebből először is az tűnik ki, hogy én csakugyan a közvetlen forrást használtam és idéztem. Másodszor pedig kitűnik az, hogy Thúry engemet még a székely-kérdés török-nyelvészeti részében is illetéktelenül leczkértetett. Mint Vámbéry leghívebb tanítványa azt hitte, hogy a mester írásait nálam jobban ismeri. Pedig dehogy ismeri. Hiszen a fenti végzetes tévedésből kitetszik, hogy a meghazudtolt mester általam idézett művének *szójegyzékes kiadását nem ismeri*. Neki csak az olcsóbb, *szójegyzék nélküli* kis kiadás áll rendelkezésére.

A többi, a mi ezek után következik, már a szájalomra méltó vergődés benyomását teszi reám. Mit akar pl. Thúry másítani azon, hogy a XVI. századi Laziust és a XII. századi Viterboi Gottfriedet a hiteles avar kútfők közül kivettem? Az utóbbiról ez volt a véleményem: „Mielőtt hitelt adott volna neki, figyelembe kellett volna vennie, hogy ez a késői író egyike azoknak a nagy tudományú krónikásoknak, a kik ismeteteikre támaszkodva számos olyan *állítással* teszik próbára a történetíró figyelmét, a mi nem *adat*, hanem *következtetés*“. Thúry, a ki minden kritika nélkül rója össze a hietles és hitel nélküli, az egykorú, közeli és késői, a közvetlen és közvetített adalékokat, ezt megérteni nem tudta, illetőleg szándékosan félreértette. Belekötött a „nagy tudományú“ szóba s aztán azzal mulattatta tájékozatlan olvasóit, hogy én elítélem azt, a kinek nagy tudománya és sok ismerete van. Mikor pedig ezzel végzett, azzal kíván megszegényíteni, hogy Laziust és Gottfriedet illetőleg „igen szépen ráczáfoltam önmagamra“. Ráczáfoltam t. i. azért, mert az *egykorú* és föltétlenül *hiteles* kútfők alapján kénytelen voltam

elismerni azt, hogy 871 és 950 táján csakugyan éltek avarok Pannóniában és a régi Horvátország területén. Mivel Lazius 907-re, Gotfried pedig a honfoglalás korára teszi a pannoniai avarokat, Thúry észjárása szerint a két kútfő szintén *hiteles* és e szerint *bizonyító* erővel is bír, az én kifogásom pedig „semmi esetre sem minősíthető másnak, mint kötekedésnek“. Látható, hogy kútfőkritikai kérdésben ellenfelemmel én hiába vitatkozom.

A sok, s ugyancsak kritikátlanul összehordott helynév ügyének szőnyegre hozatalánál ismét sok üres szó esik. Kivételt csak az *ügy* (víz) szóból képzett helynevek csoportja képez. Ez egészen új és számos értékes adalékot is tartalmaz. Ha nem esalódom, Thúry eredményeit annak köszönheti, hogy itt már figyelembe vette a csatlakozó és hódolt népek nálam hangsúlyozott ősnyelvét. Az a nép, mely ezt a török kölesönszót helynevek gyanánt alkalmazta, nem volt sem magyar, sem szláv, hanem török, vagyis lehetett avar, kabar, besenyő, kún, szóval minden fajta nép, a mely elmagyarosodása előtt török ősnyelvén beszélt. Ez tehát magában véve szép eredmény; mint első kísérlet pedig a török eredetű helynevek kutatása terén még szebb reményekre jogosít.

Sajnos, a polemikus rész iránt már semmi elismeréssel sem nyilatkozhatom. Az egy Csejte-Čahtice név kivételével minden elentmondó adatomat fenn kell tartanom. Én pl. azt mondom, hogy a *Bágyon* helynevek a szláv *bagno* „mocsár“ szóból származnak; Thúry pedig azt hiszi, hogy „a *Bágyon* eredetileg avar-székely személynév s a fehérmegyei Bágyon helység bizonyára attól a *Bágyon* nevű egyéntől, vagy őseitől nyerte nevét, a ki épen fehérmegyei főispán „comes Albensis“ volt, mint egy 1214. évi oklevél bizonyítja. A helynevek történetében így beszélni nem lehet, mert ha 1214-ki a helynév és a helynévadó ispán, akkor avar-székely eredetűségével és a székelyföldi azonos hangzású másik helynévvel előhozakodni nem szabad; ha pedig az ispán valamely őst vesszük számításba, mielőtt vele valamit bizonyítanánk, kellene tudnunk, hogy volt-e csakugyan ilyen ős és ha volt, van-e a székely-kérdéshez valami köze. A *Zomba* helynév bizonyító erejét is azért vontam kétségbe, mert szláv szó s „fog“-at jelent. Erre nézve azt kérde tőlem Thúry: honnan tudom, hogy akár a tolnai akár a székelyföldi *Zomba* „fog“ alakú volt? Biz' én csak a szó értelmé-

ből sejtem, valamint *Szilás-Balkás*, *Hajdu-Bagos* és a *Kutyakaparó* nevének valódi okát sem tudnám másból indokolni. De különben sem értem, miért kifogásolja, hogy az én *zombámnak* „fog“ formája volt, ha nála öt lappal lejjebb a *Bocsok* nevű helység törökül *bocsuk* „hibás orru, vagy orratlan ember“ lehet?

Néhány kifogásolt helynév ilyenénvaló megbojgatása után *Thúry* továbbra is fentartja a nála található helynév-tömkeleg kétes bizonyító erejét. Csak az a baj, hogy „Ravennai Guido“ hiányában most már nincs egyetlen kútfő sem, a melynek világánál ott, a hova Anonymus és *Thúry* helynevei a mai székelységet Magyarországon elhelyezték, honfoglalás előtti *avar* ősokeket lehetne találni. Ez pedig — kerekén szólva — annyit tesz, hogy *Thúry* két hosszú tanulmányban bizonyított és védelmezett *avar-székely elméletének semmi történelmi alapja sincs*. Midőn ennek nyilvános beismerésére került volna sor, fennen hadakozó ellenfelünk ilyen szerény módon nyilatkozott: „azt, hogy a Dunától keletre Erdélyig a IX. században a magyarok beköltözéséig csupán bulgár szlávok laktak volna, *avarok pedig nem*: nem bizonyította be *Sebestyén Gyula* s azokból a történelmi forrásokból, melyeket a *mai napig* ismerünk, nem is bizonyítja be senki. A *jövő* pedig *Isten* kezében van.“

Ezzel a méla akorddal *Thúry* ügyének vége van. Ámde ő nem az az ember, a ki a veszett fejsze nyelével még ne vihetne véghez valamit. Épen kétannyit beszélt tehát arról, hogy a székelykérdésben nekem sincs igazam. Tarlózásait kezdi azon, hogy a XVI—XVII. századi beregi, zempléni és abaúji székelyek, mivel egyszer *libertinusok*nak (szabadosoknak) mondatnak, azonosak azokkal az erdélyi *libertinusokkal*, kiket a *Lustralis Könyvek* magyarul szabad székelyeknek neveznek. Ebből pedig szerinte az világának ki, hogy a felső magyarországi székelyek az erdélyi székelyek közül szakadtak ki s települtek le az említett vármegyékben. Mivel azonban erre semmi történelmi adatunk nincs, a *libertinus* szóval itt bizonyítani nem lehet, mert ez és a vele fedett fogalom egész Magyarországon ismeretes volt s a törvények oklevelek, krónikák, a *Várad* *Regestrum* stb. bizonyossága szerint egy társadalmi osztályt, a szabadosok osztályát jelentette. Ide tartoztak azok az erdőkerülők is, a kik Felső-Magyarországon erdőkerülőknek nevezettek. A székelykérdésben azonban nem társadalmi osztályuk, hanem az bír nagy

fontosságú bizonyító erővel, hogy az itteni *székely* nevezet *foglalkozást* jelentett. Egy 1595-ki jászói tanúvallomásban az van megírva, hogy Káthay Imre több társával hány esztendeig volt a füzéri (Abaújm.) vár erdeiben *siculus*, usitato vocabulo *székel*. Az egri káptalan 1606-ki levelében szintén szerepelnek „az Füzéri *Zékellyek*, id est az *Kerüleök*.“ Ugyancsak róluk emlegetnek az oklevelek ilyen kifejezéseket a „füzéri cörzök, erdő kerüleök, füzéri Zekelek, régi Zekelek.“ A regézi (Abaújm.) siculusokról viszont fel van jegyezve, hogy százan voltak, mint IV. Béla korában a vági *székelyek* (Siculi de Vagh) és a Várad Regestrumban említett bihari *zekulzaz*-iak (azaz száz *székelyek*.) Egy 1585-ki másik jászói tanúvallomás szerint a tizenötödik tanú azt állítja, hogy Horváthon „*zekel* voltham es tyzedesek voltam.“ 1573-ban viszont néhány zombori (Zemplénm.) igazolja azt, hogy hány évig volt *székely*, azaz erdőkerülő. De Felső-Magyarország ezen részeiben nemcsak az öröket, erdőkerülőket, hanem a váröröket is *székelyeknek* nevezték. A munkácsi (Bereg-m.) vár XVII. századi számadásaiból újabban kiderült, hogy azokat a telkes jobbágyokat, kiket robotolás fejében várőrzökkül alkalmaztak, a többi fegyveres néptől *székely* és *székely drabant* néven különböztették meg. Így 1649-ben a vár kapujának őrzésére „egy *székelyt* tartanak“. 1672-ben a palánk-kaput s az udvarbíró házát 166 *székely* őrizte. Aztán falvak szerint fel vannak sorolva azok is, a kik a vár kapujához „*székelységre* bejáznak“, a kik „alternatim kötelesek *székelységgel* szolgálni,“ vagy a kik „*székelységet* nem szolgálnak.“¹ Ilyen kiáltó bizonyítékok ellenében erőlködik Thúry annak bebizonyításával, hogy a *székely* név nem foglalkozást, *őrséget*, *ört*, *határört*, *határkerülőt* s ennek analógiájára *erdőkerülőt* jelentett. Először azzal akart tagadni, hogy ezeket azért nevezték *székelyeknek*, mert az oda kitetepített régi erdélyi *székelyek* mesterségének örökösei. Mivel ezt előbb be kellene bizonyítani, most ismét mással, vagyis azzal tagad, hogy a dunántúli avar eredetű *székelyek* neve azért nem jelenthet foglalkozást, mert ezt egy oklevél sem bizonyítja, s mert ott a latin oklevelek mindig „*custodes sylve*“ nevezik a felsőmagyarországi *székelyekkel* egy mesterségen lévő erdőkerülőket. Arról azonban, hogy Munkácson egyebet is őriztek, e meddő munkánál egészen megfeledkezett.

¹) A *székelyek* neve és eredete, 84—7.

A történelmi igazságok azon törvénye, hogy minden fölmerülő újabb adat a régit megerősíti, a székely-kérdésben is beteljesedett. A székely hadi viszonyok legrégebb nyomai, a kérdés keretébe vonva, egytől-egyig azt bizonyították, hogy a *székely* név erdélyi viselői is örök, határőrök voltak. Azok, a kik a XIII. századi krónikás szerint a honfoglalás után nem a pannóniai síkon, hanem „a *határ-hegyek* közt nyertek osztályrészt,“ már földrajzi helyzetüknél fogva is *végbeliek* voltak. Hogy aztán a *székelység* itt és a nyugati végeken határőrzést is jelentett, kitűnik egyrészt abból, hogy a székely állandóan katona volt s azon régi törvény szerint, melyet Ulászló 1499-ben megújított, „mint eddig is szokásban volt“ tartozott „folytonosan őrködni (invigilare).“ Ezen hadi állapottal szoros kapcsolatban volt továbbá az, hogy a fenti törvény szerint háború esetén ezen őrség, ha a király előre (keletnek) ment, egész létszámával hadba vonúlt és *előőrsi* szolgálatot teljesített, menet a király serege előtt, jövet ugyana mögött járt. De ha a sereg délnek vagy északnak ment, a létszámnak csak fele, ha pedig visszafelé (nyugatnak) ment, csak a tizede tartozott kivonulni. Ugyanez a törvény lehetett kötelező a nyugati határ székely őrségére is, mert a Nemzeti Krónika egykorú és közelkorú följegyzéseiben azt olvassuk, hogy a „hitvány *besenyők* és *székelyek*“ 1116-ban Magyar-Bród tájékán csúfosan megfutamodtak. Együtt szereplésük pedig eszünkbe juttatja Anonymus azon állítását, hogy Almus vezér „a határszélre a mosóni fertőn túl nem kevés besenyőt helyezte lakozni az ország védelme végett, nehogy majd a dühös németek a rajtok elkövetett sérelemért a magyarok határait elpusztítsák“ (57. §.) Ez a krónikás 1203-ban írt s a nyugati székelyek telepei ekkor már nagyon megritkultak. De több oklevéltári adat bizonyítja, hogy nyomuk végleg még a XIII.—XIV. században sem enyészett el.¹ Ha tehát a Nemzeti Krónikában alább azt olvassuk, hogy az 1146-ki osztrák hadjáratban „a gaz *besenyők* és hitvány *székelyek*, kik *szokásuk szerint a magyarok dandárai előtt járnak vala*, mind egyaránt futának, mint a juhok a farkasok előtt“²: nyilván azt kell következtetnünk, hogy a besenyőknek és a velük egy szerepet vivő székely *előőrsök-*

¹ Idézett művem, 64—69. l.

² Bécsi Képes Krónika, 70. §.

nek béke idején is közös volt a szerepük, vagyis a besenyőkkel együtt *határőrök* voltak. Hogy pedig ez a két szerep a székelykedés fogalmával Anonymus tudatában is összeforrt, Krónikája 50. fejezetével bizonyítható, a hol meg van írva, hogy a bihari székelyek „*Usubuu serege előtt* az első sorban kezdének Ménumorou ellen harcolni.“ A hódolt népek ilyen alkalmazása a keleti népek hadi taktikájához tartozott. Előttünk ugyanezt alkalmazták a hunok és avarok, a kabarokkal szemben ezt alkalmazták a honfoglaló magyarok, s a keleten hagyott nagymagyarországi rokonokkal szemben ugyanezt alkalmazták a rajtuk győzedelmeskedő tatárok.¹

Thúry, a ki Árpádkori történetünkkel tényleg foglalkozott, az ilyen egykorú fontos adalékokkal szemben fogékonytalanságot tanúsít s azt mondja „ezekkel kár volt előhozakodni; mert nincs bennük kifejezve az, a mit S. Gy. óhajtana; azt csak ő magyarázta beléjük.“ Magyarázataim helyett aztán azt ajánlja, hogy mások azt olvassák ki belőlük, mintha a székelyek azért lettek volna előőrsök, mert kitűnő nyilasok, sagittariusok voltak. Hogy az előőrsök nyilazni tudtak, magától értetődik; de azt, hogy a székelyek és a besenyők azért lettek volna előőrsök, mivel nyilazni tudtak, visszás okoskodásnak tartom és meggyőző voltát eleve kétségbe vonom. No meg az is fenyeget bennünket, hogy ha Thúry magyarázatát elfogadjuk, akad tudós, a ki ránk olvassa mindazt a kútfői adatot, a mely azt bizonyítja majd, hogy az a magyarság is kitűnő nyilas volt, a mely ezen tudománya daczára is az előőrsök nyomában hadakozott. Akkor aztán: „a sagittis *Hungarorum*, libera nos, Domine!“

A határörködés ellen Thúry ismételten felhossa, hogy ezen foglalkozás természetével homlokegyenest ellenkezve, a székelyeknek szabad költözködési joga volt. A középkori oklevelek közt erre csak egy bizonyítékot találunk és ez sem az erdélyi székelyekre, hanem egy sényői (Szabolesm.) lakosra vonatkozik. Sényő pedig szomszédságában van annak a szabolesmegyei székely községnek, a mely már a Várad Regestrumban szerepel. Midőn Pál sényői lakos igazi székelysége (*vera siculitas*) 1346-ban kiderült, tényleg azt is jelentette, hogy a hova tetszik, oda mehet, és a hova megy, ott továbbra is szabad székely marad. Egyszóval szabad költözködési joga volt,

¹ Idézett művem, 78—9. l.

miként Magyarországon minden nemesnek. Ezen előjog, miként az 1555-ki székely törvények mutatják, az erdélyi székelyekre is kiterjedt. Kiterjedt pedig azért, mert mint igazi „székelyek“, ők is nemesek voltak. De ebből azt következtetni, hogy szabad járás-kelésük a határőri intézménnyel ellenkezne, egyszerűen azért nem szabad, mert akkor az 1499-ki kiváltság-levélben aligha olvasnánk azt, hogy a székelyek ép azért élvezik az összes nemesi előjogokat, mert érte folytonosan őrködni tartoztak. Már pedig az erdélyi székelyek régi jogszokásait és szabadságait (vetustas consuetudines et libertates Siculorum) rendező királyi levélben ez olvasható: Erdély védelmére bármely pillanatban kötelesek „a lehető legszebben fölfegyverkezve fölkelni, *a mint eddig is szokásban volt, sőt tartoznak a haza védelmezésére folyton őrködni*; a miért azon székelyek, minden adózás, vagy bármi más fizetés alól föl vannak mentve, és *mint igazi nemesek*, Magyarország dicső királyai által nemesi kiváltságban részesítették.“¹ Értsük ezek után a „szabad költözködést“ bárhogy, két dolgot vele megezáfolni sehogy sem tudunk: először azt, hogy a végeken lakó erdélyi székelység állandó katonaság volt és a végeken folytonosan őrködött; másodsor azt, hogy az erdélyi székelység a szabad költözködést is biztosító nemesi kiváltságok daczára a legsvárabb magyar lakta területen állandóan megmaradt.

Ha Thúry az ilyen konkrét adatok leczáfolásába, mellőzésébe beleboesátkozhatott, akkor a *székely* név etimológiája mellett sem mehetett el szó nélkül. Szerinte „Sebestény egész határozottsággal állítja, hogy van a török nelvekben ilyen szó, vagy helyesebben mondva: lehet csinálni egy nagyon egyszerű számtani művelet, t. i. összeadás útján, olyanformán, hogy a *székel*, *székely* nevet előbb két részre vágjuk: egy *szék*, vagy *széke* alapszóra és *öl*, *el*, illetve *li* képzőre s ezeket a részeket aztán megint összetesszük és megvan az egész művelet.“ Ha nem tudnám, hogy Thúry csak kötekedik velem, egy perczig sem venném igénybe a komoly olvasók figyelmét. Ámde ellenfelem a *csigla-mező* helyes magyarázatával előzőleg már bebizonyította, hogy a kiesűfolt számtani művelet alapján

¹ Szabó Károly: Székely Oklevéltár, III. köt. 138—45. l. Verancsics: De situ Transsylvaniae etc. (Összes munkái, I. köt. 144—5. l.) a XVI. sz. derekán a jelzett jogszokásokat szintén ismerteti.

igen komoly valami. Eredményét t. i. ő is összeadás útján olyanformán érte el, hogy a *csigla* nevet előbb két részre vágta: egy *csig* alapszóra és egy *la* képzőre s ezeket a részeket aztán megint összetette és megvolt az egész művelet. Nála az eredmény „bekerített, körülvett helyet“, mezőt jelentett és helyesléssel találkozott; nálam az eredmény „végbeli, határőr“ volt és a fenti megcsúfoltatást vonta maga után. Magyarázatomat fentartom és továbbra is hirdetem, hogy akkor, midőn Erdély keleti *határőrei* a XIII. századi krónika szerint magukat „*változtatott néven*“ *sziköl*-öknek (sicul-i), vagy *szikel*-eknek nevezték, nevükkel foglalkozásukat, *szik-el* „végbeli, határőr“ voltukat jelölték meg. A tőszó az oszmanliban *szig*, a tatárban *szege* „sekély víz, gázló“, melynek a magyar *szik*, *szék* (szikés, szék-fű stb.) s a székely *szejke* „vizes, fakadékos sáros hely“ felel meg. Thúry mégis azt állítja, hogy a törökségben hiába kereskedem, s a szó értelmének változásait tüskén-kokron át követem, míg a *szék* „határ“ jelentéseig eljutok. Pedig én nemcsak erős, hanem a vele rokon értelmű magyar *csek*, *cseke* „sekély víz, gázló“ szóról is kimutattam, hogy a fogalmi változások fonalán utóbb mesterséges rekeszt, rekesztő halászást, madarászást s a kazáni tatárban mint *csik*, *csig* már „határt, határvonalt“ jelent. Ugyanilyen vándorlason ment át a *szik*, *szék* is, míg végre a székely *székek* „határ, határolt terület, megye Mark“ jelentéssel bírhattak. Ez a török eredetű határőrség nyelvében élő tőszó aztán a török *el* (Rum-el, Lengy-el) képzővel *szikel*, *székkel* lett és „végbelit“, végeken lakó határőrt jelentett. Csak így és nem másként érthető meg, hogy az említett felsőmagyarországi falvak „határőrei“, kerülői a szolgálat idején (máskor nem) *székelyeknek* neveztettek, és hogy azok, a kik Munkácsen *székelysége* jártak, szolgálatuk idején „őrök, várőrök“ voltak.

Az ellenvetések során Thúry legtöbbet azzal vesződött, hogy magyarázatomat a találó *lengy-el* analogiától megfossa. Sajátságos leleménye rávezeti arra, hogy a *lengyel* név mellett okleveleinkben néha a *lengyen* forma is előjön. Nem követem kalandos következtetéseit, mert ha sikerült is bebizonyítani, a mit nem hiszek, hogy nálunk ez a „minden ízében idegen, t. i. *szláv* (*lendjen*) elnevezés“ az eredeti, az még semmiből sem következik, hogy a *lengyel* a *lengyenből* származott és nem a jelzett törökös képzés révén keletkezett. A

magyarázatlanul hagyott hangtani tortura helyett Thúry a *szék-el* és *lengy-el* differenciával bíbelődött. Ha ő ezt meddő munkának nem tartotta, ajánlom, hogy ezután a *szikil*, *szekil*, *szejkil* és a *sziköl*, *székél*, *székely* közti differenciák kiegyenlítésére is fordítson ugyanannyi figyelmet. Nekem elég gondot okoz az, hogy semmiként sem bírom megérteni, vajjon egy hódolt, vagy csatlakozó idegen nép a hódítóval szemben miként nevezhette el magát Sejkh Szulejman szótárának tanúbizonysága szerint „előkelő családból származónak, bej-finak.“ A fenti hiteles királyi levél világosan megmondja, hogy az állandó katonáskodásért, határőrzésért élvezték a nemesi előjogot. De ha erdőt kerültek, falusi határt őriztek, vagy várbeli drabantok voltak, bizony csak közönséges libertinusok, berendelt közönséges jobbágyok voltak az — előkelő bej-fiak. Ha a viszonyokra való tekintet nélkül taláalomra történik ilyen elkeresztelés, akkor félnünk kell attól, hogy valamely merész török kezébe magyar szótár kerül s nagy ámúlatunkra kideríti, hogy az *avar* nép neve magyarul *avart* „asszú fűvet, száraz legelőt“ jelent.

Ellenfelem végül annak bizonyítgatásával foglalkozik, hogy az erdélyi székelyek szerinte miért nem lehetnek kabarok. Nem lehettek először azért, mert krónikáink egybehangzólag azt állítják, hogy a magyarok őket itt találták. Ha egyebet nem is, legalább a *keleti* és *nyugati* székelység csatlakozását méltatta volna Thúry értekezése olvasása alkalmával kellő figyelemre. Ha a két csatlakozás összekeveredésének szerfölött összebogozott szálaít az én kísérleteim nyomán előzetesen szét nem fejtjük, ebben a kérdésben krónikáink homályba burkolt, egymásnak ellentmondó adataira hivatkoznunk nem lehet. A Nemzeti Krónika alapszövegében, a naiv hunkrónikában szó van arról, hogy a hunutódok egy része itt maradt (Pannóniában) s a Csigla-mezőn megvonta magát, majd Erdélybe mentek, mikor pedig a keleti rokonok jöveteléről értesültek, Ruthéniába mentek a magyarok fogadására. A hunutódok másik része, élén Csaba királyfival, előbb Görögországba, majd ősi hazájába, Szkythiába ment, a honnan a honfoglalókkal Csaba egyik fia nagy rokonságával Magyarországra jött s az elfoglalt síkföld északi végén letelepedett. Anonymus szerint a székelyeket a Körösök mentén találtuk, Ruthéniában pedig hét kun vezér csatlakozott velünk. Hogy a tévedés kézzel fogható legyen, a hét vezér sorát Csaba

királyfi két fia, Ed és Edemen nyitja meg. Csabáról itt egyébként egyetlen szóval sem történik megemlékezés; csak a Balkánra letelepített *sobamogera* (Csaba magyarja) sejteti, hogy ezt a mondát is ismerte a szabadkezű krónikás. Thúry avar-székely elméletét az alföldi széke-lyekre vonatkozó adatból vezette le s mivel a sok zavaros adalékból taláalomra választott, alaposan el is számította magát. Most midőn összes krónikáinkra hivatkozott, ismét mellőzte a kritikát és ismét abban a hitben él, hogy igazsága van.

A kabarok és erdélyi székelyek másodszer azért nem lehetnek azonosak, mert a kabarok „Konstantin császár szerint — *három nemzetségből* állottak; ellenben az erdélyi székelyeknél, mióta tud róluk a történelem, mindig *hat nemzetséget* ismerünk“. Ime, egy másik tévedés. Konstantinnál ez olvasható: „Tudni kell, hogy az úgynevezett kabarok a khazarok *nemzetségből* (των χαζάρων γενεᾶς) származtak“. Ez azt teszi, hogy a kozár nemzetből szakadtak ki. Mikor pedig Konstantin elmondta a magyarokhoz való esatlakozás következményeit, így folytatja: „s mivel a háboruban a *nyolcz nemzet-ség* (των ὀκτὼ γενεῶν: egy kabar és hét magyar nemzet-ség) erősebbjeinek és vitézebbjeinek mutatkoztak, a háboruban előljárni is nemzetsegeik elsőknek választattak“. Ez azt teszi, hogy a honfoglalók hét törzse a kabarok esatlakozó törzsével nyolczra szaporodott. A mi pedig a nyolczadik törzs „nemzetségeit“ illeti, a nyomban utána következő mondat nyújt felvilágosítást: „s egy fejedelem van köztük, tudniillik a kabarok *három nemzetségében* (ἐν ταῖς τρισὶ γενεαῖς των Καζάρων) ki mai napig is van“. ¹ Nyilvánvaló tehát, hogy itt a fejedelmi ranggal kapcsolatban a nyolczadik honfoglaló törzs három rendre tagolt belső szervezetéről van szó. Különben hogy volna megérthető az, ha a magyarság hét nemzetiségéhez még három kabar nemzetiséget hozzá adunk, akkor a kabarok a velük megszaporodott *nyolcz* honfoglaló nemzetiségnek voltak legerősebbjei?

Szakasztottan így áll az ügy az erdélyi székelyek alaposan félreértett hat nemzetiségével is. Thúry abból a XVI. századik jegyzékből merít, a mely az Adorján, Meggyes, Jenő, Halom, Ábrán és Órlőcz (tehát hat) székely „nem“-ről beszél. Ezt a hat nemet zavarja

¹ Magy. Akad. Értesítő. Új foly. 1860. Phil, törv. és tört. oszt. I. 126—133. 1.

aztán össze a székelyek hat „nemzetségével“ és a kabarok három „nemzetségével“. Holott, ha a forrásúl használt kútfőt valóban ismerné, tudnia kellene, hogy az nem az *egész* erdélyi székelysége, hanem csak a *maros-székire* vonatkozik. A „Székely Oklevéltár“ e jegyzék három változatát közli s mindjárt az első czímében ez olvasható: „A maros-széki hadnagyság és bíróság viselésének a hat székely nem huszonnégy ága között évenként fölváltva következő sorrendje. 1548“. ¹ A következő jegyzék a méltóságok iménti sorrendjét mellőzi, de e helyett — miként regestájában olvasható — felvilágosítást nyújt „a székelyek *három rendjéről*, a székely nemekről és ágakról“. ² Az utóbbi kettőben ismét a maros-széki székelyek hat neme és huszonnégy ága szerepel. De mi lehet akkor a „három rend“? A szöveg erre világosan így felel: „Siouli dicuntur *trium generum*. Alii enim sunt potiores vel *Primores*, alii *Primipili*, vulgo *Löffew* (lófő) appellati, alii vero sunt, qui nomine *Communitatis* tenentur, simplices scilicet et subditi aliorum“. Ez tudvalevőleg az egész székelység társadalmi felosztására vonatkozik. Mivel a benne elfoglalt osztályt a genealogia szabta meg: latin jogi műkifejezése a *genus*, a „nemzetség“ lett. Az erdélyi nemes székely nemzetnek tehát ép úgy három *genusa*, nemzetsége volt, mint a kabarnak. Ha tehát a székelyek nemzetségi rendjét a székely-kérdés körébe vonjuk, akkor vele az én kabar-elméletemet czáfolni nem lehet. Thúry ezt megkísérelte, s műveleteinek ellenőrzésénél kiderült, hogy azzal, a mivel tájékozatlanul megtámadott, kellő tájékozottsággal csakis támogatni lehet.

A harmadik ellenvetés az, hogy a székelyek „a honfoglalás után Erdélybe költöztek; ellenben a kozár-kabarok, a helynevek tanúsága szerint az Árpádházi királyok korában is Magyarország területén laktak“. Az elsőre nézve „*legrégebb* kútfő“ szerinte Kézai Simon. Hogy lehet kútfőkkel dolgozó emkernek így beszélni? Hiszen ma már minden tájékozott olvasó tudja, hogy Kézai, Kun László papja, egy régebbi krónikát kurtított-bővített. A leghivebben másolt részről, a székelyekkel foglalkozó hun-krónikáról is tudja mindenkinek, hogy 1221. körül, tehát két emberöltővel Kézai előtt, keletkezett. Nagyon messze mennék tehát követelményeimben, ha azt kívánám,

¹ II. köt. 18. l.

² U. o. 80. l. V. ö. 139—43. és V. köt. 66—8. l.

hogy a krónika adatát is kritizálni kell. A helynevekre sincs sok szavam; csak azt jelzem, hogy nagyon furesza az, ha velük azt is lehet bizonyítani, hogy a székelyek Magyarországról kiköltöztek, meg azt is, hogy a kabarok Magyarország területén megmaradtak. Sőt még egyebet is lehet ezzel a szerfölött nyulós dologgal bizonyítani. Magyarországon van kilenez *Kozár* nevű falu, a melyből három Baranyára, egy Somogyra, egy Vasra, kettő Nógrádra, egy Szatmárra és egy Erdélyre jut. Ebből Thúry azt következteti, hogy „a *Kozár* nevű helységeknek ez elhelyezkedése jól összhangzásba hozható a kozár-kabarok *három* nemzetségével, a mennyiben az országnak 3 különböző részén találhatók fel, ú. m. a Dunántúl, az északi Kárpátok déli elágazásánál és a Szamos folyó vidékén“. A mi tévesen azt jelentené, hogy a primor-főrendek genusa a Dunántúl, a lőfőké a Kárpátok alatt, a köznemeseké pedig a Szamos vidékén telepedett le.¹

Negyedik baj, hogy a székely és a kozár nemesak Anonymus krónikájában, de a helynevekben is egymás mellett szerepel. A szegény helynevekkel természetesen itt sincs szerencse, mert ha „változtatott néven“ lettek a székelyek *székelyek*, akkor maradhatott nyoma a régi névnek is. Anonymus krónikájában pedig az áll, hogy a székelyek Biharban támadják a kozár fejedelemséget. Mivel nálunk ilyen fejedelemség soha nem volt, hanem volt az Azovi tenger és a Kaukázus között: itt a keleti monda világos átültetésével van dolgunk. Ha pedig az hozzánk átültetett keleti mondában székelyek a támadók, akkor ez azt teszi, hogy a székelyek csakugyan kabarok. Mert a magyarokhoz való csatlakozásukat Konstantin azzal indokolja meg, hogy háborúság ütött ki köztük és a kozárok között.

Az ötödik kifogás szerint Anonymus azzal a kifejezésével, hogy a székelyek „*primo erant populi Athilae regis*“, egyenesen *avar* eredetükre utal. Mivel „Ravennai Guido“ nem létezőnek bizonyult adatán kívül egyetlen kútfő sem beszél Bihar-vidéki avarokról, a halottaiból feltámasztott állításra csak azt jegyzem meg, hogy Anonymus s a 14. és 20. fejezetben Árpádot szintén Athila királytól származtatja. Ha tehát az idézett kútfővel keressük a székelyek

¹ Ugyanebbe a hibába esett Pauler is, midőn a kabarok három rendjét a biharvidéki, nyugat-magyarországi és a tolna-szerémi székely-telepek emlékeivel hozza kapcsolatba. (Hadtörténelmi Közl. 1888. I. küt. 510—11 l.)

eredetét, akkor őket nem avaroknak, hanem magyaroknak kell tartanunk. Abban igaza van Thúrynak, hogy az a kép, melyet Anonymus az elfoglalandó országról, Athila király bitorolt örökségéről rajzol, azokra a viszonyokra illik rá, mely az avar uralom bukása után következett. Csakhogy ebből, egyéb adat hián, nagyon bajos azt is következtetni, hogy Anonymus székelyei ott talált hun-avarok voltak. A „populi Athilae“ itt semmit sem bizonyít. Sokkal nagyobb fontossággal bír az, hogy a krónikás az itteni helyi mondákban megtalálta a *kozár-kabar* háborúskodás emlékeit. Ennek szerintem csakis az odatelepült s a később Erdélybe, a keleti Kárpátokig elfoglalt új ország végeire kitelepített kabar-székely határőrök lehettek fentartói s közvetítői. Ámde nekem ebben sem szabad igazamnak lenni. Thúry Bihar vidékére, az ország honfoglaláskori képét rajzolván, egy *bulgár származású* Mén-Marót helyez el, holott a krónikában világosan meg van írva, hogy ezt a földet azok a népségek birták, a kiket *kozárnak* neveztek, qui dicuntur Cozar (11. fej.). Ezt Thúry *elhallgatja* s helyette, az oda képzelt bulgárság megerősítésére, azt hangsúlyozza, hogy Mén-Marót, a kozárok fejedelme, a krónika 51. fejezete szerint *bulgár szívvel* kevelyén, bulgarico corde suberbe izent Árpádnak. Csak egy kis kritika kell hozzá s rögtön észrevehető, hogy a Nemzeti Krónika fehérló-mondáját Anonymus nem Szvatoplugra, hanem a *bulgár* Salánra és a *kozár* Mén-Marótra vonatkoztatta (16. és 20. fej.). Mivel a Nemzeti Krónika naiv mondáinak egyik változata szerint nem Szvatoplugtól, hanem ennek apjától, a Veszprémben székelő Maróttól foglaltuk el Pannóniát, az Alföldre áttelepített Marót unokájának, Mén-Marótnak dölyfös izenete tényleg azonos lehetett a dunántúli Marót-Szvatoplug-féle izenettel. Lehet, hogy a naiv néphagyomány itt is szlávnak hirdette Marótot s csak Anonymus zavarta össze unokáját az Azovi mellől hozott kozár-kabar mondákkal. Mert, hogy e mondák csakugyan éltek Bihar vidékén, mutatja az is, hogy Árpád fia, Zulta, nála ép úgy kozár leányt kap feleségül, mint a hogy Konstantin szerint Árpád nagyanyja is kozár leány volt. Ha pedig itt ilyen mondák éltek, akkor nem az a fő, hogy innen a dunántúli száv Marót unokája, a bulgár Salánnal össze-tévesztett Mén-Marót „bulgár szívvel kevelyen“ izent, hanem az, hogy a monda-öltöztetés révén egy bihari kozár és székely (kabar)

nép feje lett. Midőn Thúry ezt mellőzni óhajtott, nyilván azokra az alföldi bulgár elemekre gondolt, a melyekről az Isten kezében lévő jövő szerinte még kiderítheti, hogy részben avarok voltak.

A hatodik ellenvetést nehéz megérteni, mert nincs tudomásunk arról, hogy székely-avar elméletem ellen „magok az erdélyi székelyek is egész határozottan tiltakoznak“. Ez állítással kapcsolatban Thúry kétségbe vonja, hogy voltak olyan mondák, a melyek Csaba erdélyi székely utódait csatlakoztatták keleten a magyarokhoz. Erre nálam a keleti csatlakozás szolgál bizonyítékkal. Értem Csaba két fiának és minden népének csatlakozását, a melynek változatai benne vannak krónikáinkban, s a melyről az erdélyi székelység is tudott, mert emlegette, hogy „akkor térj vissza, mikor majd Csaba visszajön Görögországból“. Thúry szavaiból az tetszik ki, hogy a keleten hagyott Csabát nem a saját népe emlegette, hanem az a másik avar töredék, melyet a honfoglalók itt találtak. Mivel azt már tudjuk, hogy a honfoglalók csakis a Dunántúl nyugoti határain találtak avarokat, a nyugoti székelyek őseit: igazán nem tudom, hogy „Ravennai Guido“ nélkül hol fedezzük fel azokat az avar-székelyeket, a kik itthon egy harmadik avar néptöredék őseinek képzelték Csabát. Thúry ezt a harmadik avar csoportot Anonymus Mátra-vidéki kunjaiban, az erdélyi székelyek „édes testvéreinek“ tartott *palóczokban* fedezi fel. Ezek ugyan nem honfoglaló társak, hanem XI. századi vendég-népek, kik a nyomunkban járó besenyők után jöttek Magyarországra: én a Thúry eszejárása szerint csak azt merem kérdezni, hogy ezek az avar testvérek miért nem lettek *szikil, szekil, székely* „született urak, bej-fiak“?

Szerencsére elérkeztünk a vád legutolsó pontjáig, a mely azt rója fel nekem, hogy a székely-kérdésben *négyféleképpen* gondolkodtam és ítéltem. Bár ez arra, a ki folyton kutat és újabb eredményekkel áll elő, egyáltalán nem megszégyenítő, én mégis kénytelen vagyok tiltakozni az ellen a ráfogás ellen, hogy Thúry minden tudományos alapot nélkülöző dolgozatai valamely eredményem megmásítására kényszerítettek volna. Első dolgozatomban az erdélyi székelyeket kabar-utódoknak tartottam és tartom ma is; második dolgozatomban kimutattam, hogy az erdélyi székelyek nem azonosak azokkal az itt talált avarokkal, a kikre Thúry „Ravennai Guido“ nem létező adata alapján hivatkozik, s ugyane dolgozatom második

részeben kimutattam, hogy az itt talált dunántúli avarok utódai a dunántúli nyugati országhatár székely őrei voltak.¹

Midőn két részben megjelent második dolgozatomat megírtam, arra az eredményre jutottam, hogy Thúrynak a székely-kérdésben a *csigla* szó magyarázatán kívül nincsen egyetlen elfogadható állítása sem. Erre Thúry megírta az ellenem intézett második nagy cikket, a melyben azt akarta bebizonyítani, hogy az én eredményeimnek sincs tudományos alapja. A föntiekből azomban kiderült, hogy ellenfelem a czáfolásban ép oly kevés kritikával és — tegyük ezuttal hozzá — szerencsével dolgozott, mint mikor avar-székely elméletének felépítésén fáradozott.

¹ Thúryt az utóbbira vonatkozólag az vezette félre, hogy ez a cikkem két külön cím alatt *Avarok-e az erdélyi székelyek?* Ethnographia. 1898. VI. füz. — és *Az avar-székely kapcsolat emlékei* Ethnographia, 1899. I. füz. jelent meg. A két címre azért volt szükség, mert a cikk első fele az Ethnographia 1898-ki folyamának utolsó füzetében, második fele pedig az 1899-ki folyam első füzetében jelent meg. Thúrynak azomban észre kellett volna venni, hogy az első cikk végén megígértem a folytatást, és hogy a két összetartozó rész *Az avar-székely kapcsolat emlékei* czímen egyfolytában is megjelent a *Néprajzi Füzetek* VIII. füzete gyanánt.

DR. SEBESTYÉN GYULA.